

KINAS VÄG

FÖREDRAG I VARBERG 2024

Inledning

Jag besökte Kina första gången 1966. Då var jag 22 år och hade just börjat läsa kinesiska, vilket på den tiden var en rätt långsam historia. Jag har känt Jan Myrdal sedan början av sjuttioalet, när han var ordförande och jag sekreterare i Svensk-kinesiska. Några år senare arbetade jag i Beijing när Jan och Gun kom till Kina för att skriva om och fotografera buddhistisk skulptur. Men Gun blev sjuk och de stannade kvar några veckor för att vila. Då hann vi ses lite mer. Vi var aldrig nära personliga vänner, men vi har samtalat mycket om Kina genom åren.

Kina spelade en stor roll för Myrdal, ända sedan han i början av femtioalet följde med den första kulturtruppen från det nya Kina på dess turné genom Sverige. Då hade han möjlighet att prata med kineserna i truppen och lära sig mera om den kinesiska revolutionen. Han var organiserad kommunist men samtidigt kritisk till mycket i det sovjetiska experimentet. En sak var byråkratiseringen och bristen på demokrati, något som han tog upp i boken om Turkmenistan från början av sextioalet (den boken gjorde att han inte längre var välkommen i Sovjet). Men minst lika viktigt var att han vid den här tiden började vända uppmärksamheten mot tredje världen. Det här var avkoloniseringsens tid, den ena kolonin efter den andra blev självständig och det knöts stora förhoppningar till vad som skulle kunna ske efteråt. Gun och han hade rest i Afghanistan och Indien och det var naturligt att han skulle vända sig till Kina. När han kom dit hade han redan en plan för vad han skulle göra: låta byborna själva berätta om sina liv. *Rapport från kinesisk by* väckte sedan uppmärksamhet världen över, både för den bild den gav av den kinesiska revolutionen och själva greppet att ge röst åt fattiga bönder i en avkrok av Kina. Genom åren fick han också mothugg: någon tyckte att Myrdal inte kunde stå för innehållet eftersom han inte kunde kinesiska, en annan att det där inte var böndernas egna ord utan kommunistpartiets.

Bakgrund

Även den som inte är så inläst på Kinas historia vet att Kina sedan gammalt är en av världens stora kulturnationer. Men det är först på senare år man har uppmärksammat att Kina också har varit en av de viktiga drivkrafterna i världsekonomin. I början av 1800-talet stod landet för en tredjedel av världens BNP (Indien stod för ännu en, eller nästan). Det var de så kallade världssystemteoretikerna, folk som Immanuel Wallerstein och André Gunder Frank, som kartlade penning- och varuströmmarna över världen,

strömmar som gjorde att hela världen blev ett enda ekonomiskt system. Ett exempel: européerna erövrade Amerika, tog dess silver och guld och köpte varor från Östasien. Det gjorde att Kina fick alltmer silver och Indien alltmer guld – tills engelsmännen kom på att när de hade erövrat Indien kunde de tvinga indierna att odla opium, vilket de sedan sålde med stor vinst i Kina. Då vände silverströmmen tillbaka till Europa och Kina blev snabbt fattigare, liksom Indien förstås.

Varför började då industrialismen i England och inte i Kina eller Indien? Orsakerna är förstås många, man brukar framhålla kapitalismens framväxt som i sin tur beror på protestantismens arbetsmoral och så vidare. Det finns dock andra modeller också. Kenneth Pomeranz jämför i sin bok *The Great Divergence* England och en kinesisk provins, Jiangsu vid Yangziflodens nedre lopp. De båda är ungefär lika stora och hade före industrialismen likartad befolkning och utvecklingsnivå, läskunnighet med mera. Englands avgörande fördel var att där fanns stenkol och järnmalm sida vid sida. Kina hade också kol och järn och kunde bryta dem, men de fanns på olika platser i landet. Därför kunde de inte få i gång järnproduktion i stor skala i Kina.

Befrielsekrigen

Flera faktorer, varav två är de feodala härskarnas oduglighet och imperialismens intrång, gjorde att landet snabbt blev fattigare på grund av ständiga krig. Förtrycket ökade också. På 1800-talet hade de europeiska imperialistmakterna varit de mest aggressiva, men på 1900-talet trädde Japan fram som ett stort hot.

På 1930–40-talen ockuperade Japan stora delar av Kina (och av övriga Östasien också). Kommunisterna förde då redan ett gerillakrig ute på landsbygden, och tack vare att de kunde ta ledningen i kampen mot Japan lyckades de (eller rättare sagt den koalition de ledde) ta makten i hela landet 1949. Detta räknas idag som en avgörande brytpunkt i Kinas historia – befrielsen som den kallas, och utropandet av Folkrepubliken Kina den 1 oktober 1949.

Kina var vid den tiden oerhört fattigt efter över hundra år av krig i olika former. Vad det nu gällde var faktiskt att börja helt från början. I det gamla samhället var egendomen mycket ojämnt fördelad, man måste bygga upp allt från grunden. Vem skulle äga jorden? Hur skulle den brukas? Hur skulle ekonomin fungera? Kommunistpartiet hade framför allt sina egna erfarenheter av att förvalta stora landsbygdsområden under kriget, plus erfarenheterna från Sovjetunionen, som skickade dit rätt ett stort antal experter och gav lån. Med deras hjälp byggdes början till en tung industri upp och flera järnvägslinjer, och man lärde sig att organisera en planerad ekonomi med femårsplaner.

Men 90–95 procent av befolkningen bodde på landsbygden och levde på att bruka jorden. Man genomförde först av allt, i början på femtiotalet, en jordreform som gav jord till några hundra miljoner fattiga bönder, och man införde en ekonomisk planering för att

få i gång en ekonomisk utveckling. Under loppet av femtioalet slogs de privata jordlotterna samman till kooperativ, och till sist till mycket stora folkkommuner.

Som helhet utvecklades Kina bra ekonomiskt under 50- och 60-talen. Utgångspunkten var förstås extremt låg. Man lyckades ändå avskaffa svälten och få i gång en del större projekt: bygga dammar och bevattningsanläggningar, vägar och järnvägar, stålverk och kolgruvor.

När jag säger "man" menar jag inte bara myndigheterna. Redan under det åtta år långa kriget mot Japan hade kommunisterna en medveten politik att "mobilisera massorna" – att se till att man har folket med sig, få många att arbeta när man inte har maskiner och samtidigt vet vad folk egentligen tycker. Den politiken började redan under revolutionskriget och är fortfarande officiell politik: "masslinjen". Självklart har den fungerat på olika sätt och olika bra under olika tider, men det har ändå alltid varit något som utmärkt Kina gentemot andra länder. Och detta inte bara under folkrepublikens första år utan egentligen hela tiden, både före och efter, även om det har ändrat form rätt mycket.

Idag är det svårt att föreställa sig hur isolerat Kina var från Väst då på femtio- och sextiotalen. På femtioalet var kontakterna ganska bra med Sovjetunionen men kring 1960 försämrades de kraftigt och på sextioalet bodde det mycket få utlänningar i Kina - när jag arbetade där 1968–70 var jag väl den ende svensken i landet utanför ambassaden. Eftersom det nästan inte fanns några utländska journalister i landet (de satt i Hongkong) var det mycket ryktesspridning och spekulationer.

Under de förhållandena var massmobiliseringarna något som väckte omvärldens nyfikenhet och förundran. Bilder av hur tusentals människor med skottkärror och spadar arbetade på en jättelik damm spreds och journalister talade om "blåa myror". I verkligheten var det förstås ett viktigt sätt att få i gång ekonomin på landsbygden där det fanns många människor men inget kapital och ingen utrustning.

Här kan man återigen jämföra med Indien, som blev självständigt samtidigt med Kinas revolution. De båda länderna hade lika stor folkmängd och var lika fattiga, men redan efter tjugo år hade Kina dragit ifrån i många avseenden – vilket syns främst på medellivslängden som 1950 hade varit ungefär samma men i början av sjuttioalet var tio år längre i Kina. Medellivslängden är ju ett bra mått eftersom det inte bara mäter pengar utan även tillgång till mat, hälsovård och skolor och samtidigt pekar på att regeringen för en politik som bryr sig om de fattiga.

Massmobilisering var alltså kommunisternas kännemärke. När Japan ockuperade stora delar av Kina 1936 skickade partiet ut de flesta av sina aktivister i de ockuperade områdena, in i byarna där de skulle agitera och väcka folk till motstånd. Det gjorde att när befrielsen kom hade partiet redan ett nätverk av medlemmar och kontakter (åtminstone i Nordkina) över hela landsbygden. Massmobiliseringen var också viktig

under jordreformen där ett par hundratusen bönder fick jord och eventuellt också några redskap och djur.

Efter jordreformen gick man alltså snabbt vidare och skapade kooperationsformer i flera steg så att man till sist hade folkkommunerna som var mycket stora enheter och där jorden ägdes gemensamt. Det gick bra under hela femtotalet, skördarna ökade och politiken var framgångsrik.

Stora språnget

Det gick så bra att när man firade folkrepublikens tioårsjubileum gav man ut en bok som hette "Tio ärorika år". Och nu planerade man för en kraftansträngning – att arbeta hårt i några år för att nå framsteg snabbare. Man skulle förbättra jordbruket genom bevattning, terrassering och mekanisering samt genom att bygga industrier på landsbygden.

Man började stort men tvingades efter en tid avbryta. Skördarna slog fel 1959, och för Kina på det stadiet betydde det omedelbar matbrist och hotande svält om man inte agerade. Det gjorde man inte snabbt nog, och resultatet blev matbrist och svält över stora delar av landsbygden från slutet av 1959 till 1961.

Bland akademiker har det förekommit försök att beräkna hur många som dog av svält under det stora språnget. Det är svårt eftersom man inte vet exakt hur stor befolkning Kina hade – den första folkräkningen 1954 hade en felmarginal på fem procent. Den osäkerheten plus forskarnas olika utgångspunkter har gjort att beräkningar har stannat på allt mellan tre och femtio miljoner döda. Den indiske ekonomen Utsa Patnaik har gjort en genomgång och stannar vid elva och en halv miljon.

Myrdal kommenterade en gång stora språnget i en artikel i DN och påpekade att det då bara hade gått tio år sedan revolutionen och att svälten hade varit endemisk i Kina åtminstone de senaste hundra åren. Det vore alltså inte förvånande om svälten kom tillbaka en gång, menade han. Amartya Sen, även han indisk ekonom, ansåg att huvudorsaken var bristen på demokrati i Kina, vilket förstås också låter sig sägas. Men han pekar också på att som helhet steg medellivslängden i Kina mycket snabbt på 50–60-talen, vilket inte varit möjligt utan en allmän politik som syftade till de breda folklagrens bästa. I det avseendet var kontrasten skarp gentemot Indien.

Oavsett vad ska man hålla två saker i minnet. Den ena är att svälten och överdödligheten hela tiden var större i Indien och i en rad andra länder vid denna tid. Den andra är att det begicks allvarliga misstag. Vädret var dåligt med både torka och översvämningar över stora områden, men de lokala ledarna ville ogärna justera siffrorna nedåt vilket gjorde att skatten (som erlades i form av spannmål) blev alltför hög och bönderna fick alltför lite kvar när den var betald. En annan sak som hände var att för mycket folk avdelades till olika projekt, framför allt bevattningsanläggningar.

Efter stora språnget tog man flera steg tillbaka. Man upplöste inte kooperativen men lät bönderna odla på egen hand på många håll. Efter några år var man tillbaka i normala gängor igen.

Kulturrevolutionen

Kulturrevolutionen tog i början sikte på skolsystemet och det var också där rörelsen började – i Pekings universitet i slutet av 1965. Den siktade in sig dels på att undervisningen var gammaldags med utantillärning i centrum, dels på att betygen och inträdesproven gynnade de privilegierade grupperna.

Men redan det dokument som kallas ”de sexton punkterna” i juli 1966 betonade att "den stora proletära kulturrevolutionen är en stor revolution som berör människor djupt i deras innersta". Då betonade man att partiet och staten höll på att byråkratiseras, att det hade uppstått en klyfta mellan beslutsfattare och folk och att det måste lösas genom att arbetare och bönder deltog i beslutsfattandet och funktionärer deltog i kroppsarbete.

Det var vid den tiden jag kom till Kina för första gången, i juli 1966. Folk strömmade ut på gatorna och samlades på Himmelska fridens torg som var proppfull i en vecka. Likadant över hela landet. De sexton punkterna tillät uttryckligen demonstrationer, väggtidningar och kritik av makthavare. Kritik hade funnits tidigare men ofta tryckts ner. Nu blev det tillåtet.

Det fanns ju inga demokratiska traditioner i Kina, makthavare kunde lätt behandla folk illa och undertrycka kritik utan att frukta efterräkningar. Forskaren Han Dongping (som i *The Unknown Cultural Revolution* skriver om sina hemtrakter) menar att de bara gjorde vad ämbetsmän har gjort i alla tider – åtnjöt maktens privilegier. Detta trots att kommunistpartiet och Mao många gånger hade sagt att tjänstemän måste lyssna till folket.

Nu var det som om landet exploderade. Demonstrationer, kritik, rödgardister som delvis bekämpade varandra, många höga tjänstemän blev ställda inför kritikmöten, ofta fängslade. Ofta spårade det ur, olika rödgardistorganisationer bekämpade varandra, ibland med vapen. Oskyldiga drabbades också.

Västliga massmedier (vilkas reportrar mestadels satt i Hongkong) förstod sig förstås inte på allt detta utan skrev om hjärntvättade ungdomar som blint lät sig ledas. Men Myrdal skrev i förordet till en bok som kom ut då, våren 1966, att få händelser hade gjort honom så lycklig som den kinesiska kulturrevolutionen.

Han Dongping anser att kulturrevolutionen gav bönderna en öppning att kritisera makthavare. Det betydde mycket för dem. När Deng Xiaoping proklamerade att nu fick det vara slut med politiska kampanjer insåg byråkraterna att nu var de osårbara igen. Bönderna insåg det också.

Han Dongping säger också att bönderna uppskattade och saknade kulturrevolutionen. För rätten att kritisera överheten, men också därför att böndernas egna initiativ uppmuntrades. Nu kunde bönderna själva besluta att inrätta en skola eller en klinik i sin by. Som lärare tog man en student från staden eller någon annan som kunde läsa, som läkare någon som fick en sjukvårdsutbildning på några månader och sedan fick lära sig själv. Dessa byskollärare och barfotaläkare avlönades av byn med samma lön som en bonde. Ett sjukbesök var alltså gratis – en stor förbättring. Det var förstås olika från plats till plats, men i Jimo fungerade det kollektiva systemet bra. 1982 var det ett av arton häradet där ledarna blev avsatta ovanifrån därför att de inte ville upplösa kollektiven. Senare har den officiella bilden varit att upplösningen kom underifrån, och så var det förstås här och var, men långt ifrån överallt. Hinton menar att i slutet av sjuttioalet fungerade en tredjedel av folkkommunerna utmärkt, en tredjedel hyfsat och en tredjedel dåligt.

Den bild som har spridits av kulturrevolutionen och som har fått fäste här i det okunniga västerlandet är den av fanatiska maoister som förföljde alla intellektuella och alla hederliga och toleranta människor, och som slogs skoningslöst mot alla andra grupper av fanatiska maoister. Det där fanns också. Särskilt i städerna urartade det ibland. Grupper slogs mot varandra, ibland med vapen, falska anklagelser förekom och man angrep folk som var borgerligt sinnade men inte mot revolutionen.

Den här bilden av kulturrevolutionen som ett enda kaos finns kvar och används schablonmässigt av författare – man kan ju läsa romanen *Trekropparsproblemet* (skriven av Liu Cixin och översatt till svenska) som inleds med en episod (uppdiktad) av fanatisk maoism som egentligen inget har att göra med resten av boken – eller med verkligheten. Å andra sidan finns enstaka författare som Cao Zhenglou som bemödar sig om att ta upp arbetarnas villkor och som exempelvis skildrar kulturrevolutionen i Wuhan i *Lektion i demokrati* (en bok som han inte kunde ge ut på fastlandet).

Vilka var då egentligen vinningarna med kulturrevolutionen? Viktigast var nog följande:

1. Rätten att kritisera överheten, skriva väggtidningar och säga sin åsikt.
2. Inriktningen på landsbygden där fortfarande åttio procent av befolkningen bodde. Den nödvändiga industrialiseringen av Kina borde äga rum på landsbygden, bildandet av megastäder undvikas.
3. Normalformen för alla beslutande och förvaltande organ var revolutionskommittén som bestod av en del statliga tjänstemän, en del anställda eller invånare, en del armérepresentanter.
4. Alla tjänstemän skulle regelbundet delta i kroppsarbete.
5. Över mycket stora delar av landsbygden inrättades en mängd skolor och sjuk- och hälsovårdskliniker av bönderna själva, inte av staten.

Vilka brister kunde man då se? Våldsamheterna förstås. Men framför allt såg man nog efter en tid att rörelsen i mycket gick på tomgång. Många fraser, strider i onödan, tog lång tid. Lokalt kom det fram många dugliga ledare och administratörer, men på riksplan fanns stora luckor. De nya ledare som Mao hade hjälpt fram hade stora brister. När Mao dog föll de mycket riktigt också, i en uppgörelse som delvis var en hämnd från det gamla gardets sida för begångna oförrätter men också en nödvändighet på grund av de fyras gängs sekterism och politiska felsteg.

Ekonomiskt var kulturrevolutionen inte den katastrof som den har utmålats som. Trots allt tumult som ledde till en del produktionsbortfall fortsatte BNP att öka under åren 1966–76, med ett par undantag. Jordbrukets infrastruktur förbättrades rejält.

Kursomläggningen

Efter kulturrevolutionen gjordes en omvärdering och gradvis även en omorientering. Idag kan vi konstatera att den nya politik som blev resultatet har varit enastående framgångsrik. Därför har man ofta gett bilden av att Kinas ekonomiska utveckling började kring 1980, men det är fel. Utan Maotidens satsning på infrastruktur hade man förmodligen kört fast.

Varför gjorde man den här omläggningen om ekonomin ändå gick ganska bra? Den gamle Kinakännaren och jordbruksexperten William Hintons värdering av folkkommunsystemet var att en tredjedel av folkkommunerna sköttes utmärkt, en tredjedel hyfsat och en tredjedel dåligt. Men kommunerna hade vid den tiden bara funnits i cirka femton år. Ingenting hindrade att efter ytterligare femton år skulle två tredjedelar klara sig utmärkt, och efter trettio år i princip alla, menade Hinton.

Centralkommittén var säkert delad: en grupp ville hålla fast vid de kollektiva lösningarna i jordbruket och såg det som avgörande för socialismen, en annan var beredd att offra dem. En av kulturrevolutionens vinster var revolutionskommittéerna, beslutande organ på alla nivåer där yrkesbyråkraterna skulle samarbeta med representanter för arbetarna eller bönderna (plus militärer). Ofta fungerade de nog inte särskilt bra, arbetarna och bönderna kände sig ofta överkörda och förbisedda, men byråkraterna var också missnöjda.

Högern inom partiledningen hade känt sig illa behandlad i kulturrevolutionen och ville ha revansch. De kände sig inte hemma med att hela tiden gå och vänta på masskritik.

Framtiden

Men frågan om framtiden var olöst. Kulturrevolutionen hade pågått i tio år, och hur skulle man nu gå vidare? Mao hade alltid hållit vänstern om ryggen, och när han dog 1976 blev den kraftigt försvagad. Men huvudproblemet var nog ändå att vänstern inte kunde visa någon väg framåt. Med Hua Guofeng vid rodret var betoningen på landsbygden säkrad.

Men däri låg också att landsbygden skulle moderniseras och industrialiseras, men hur skulle det egentligen gå till?

Världsläget tror jag också spelade stor roll. Folkrepublikens första år hade sammanfallit med den stora avkoloniseringen, och man hade haft stora förhoppningar om att den skulle leda till väldiga omvälvningar i världen i socialistisk riktning. Så blev det inte. Det imperialistiska läget stärkte sina ställningar. Kina måste alltså inrikta sig på ett långvarigt samarbete med det imperialistiska blocket.

Kina var ännu oerhört efterblivet. Trots framgångar på enstaka områden byggde större delen av industrin på sovjetisk teknik. Den var redan gammaldags. Samtidigt stod det klart att nya tekniska genombrott var på väg i Väst – datatekniken framför allt, men på många områden. Medan Sovjet körde ånglok hade Väst betydligt mer avancerade ellok, och Sovjets bilar låg långt efter Västs.

Så hur skulle Kina hinna ifatt? Det var ingen idé att försöka uppfinna hjulet på nytt, ännu mindre uppfinna tusen hjul på nytt. På femtiotalet hade man haft stöd av östblocket fram till brytningen – det var på den tiden ett slags "delinking" från den kapitalistiska världen. Efter brytningen med Sovjet 1959 stod Kina ensammare än någonsin, de enda länder Kina hade goda förbindelser med var lika fattiga som Kina. Det var då parollen blev "själv tillit" (*zili gengsheng*).

Kinas själv tillit liknar Sovjets "socialism i ett land", den politik som formulerades på tjugotalet och som också innebar att göra en dygd av nödvändigheten. Kina på sjuttioalet var väl ungefär på samma nivå som Sovjet på tjugotalet, men den kapitalistiska världen hade förstås utvecklats många steg under de femtio åren. Kina kunde inte inbilla sig att man skulle kunna överbrygga det gapet av egen kraft.

För övrigt gällde det inte bara att modernisera ekonomin. Kina var i skriande behov av mer kontakt med utlandet, öppna sig kulturellt mot omvärlden, få del av vetenskapliga framsteg, delta i politiskt samarbete i internationella organisationer. Det hände också en del på sjuttioalet. Nixon kom till Kina och träffade Mao och USA visade sig villigt att bygga upp affärsförbindelser med Kina. 1971 kom Kina in i FN, vilket innebar helt nya möjligheter till kontakter.

Det var sådana överväganden som gjorde att reform- och öppningspolitiken lanserades. Man bjöd till exempel mer aktivt in kulturpersonligheter (i Sverige var det Lars Gustafsson, Ingmar Björkstén, Gunnar Jarring med flera som skrev uppmärksammade reserapporter). Man skickade ut studenter till utlandet. Och man reformerade och öppnade ekonomin.

Allt skedde stegvis. Första steget var att avskaffa folkkommunerna (med visst motstånd), De första "särskilda ekonomiska zonerna" kom (i början vände de sig först och främst till kineserna i Hongkong, Taiwan, Singapore och diasporan). Tidigare hade det varit omöjligt

för utländska företag att etablera sig i Kina. Att det nu blev möjligt innebar inte bara inkomster i hårdvaluta utan också möjligheter att lära sig ny teknik.

Ett av de ting som verkligen fick ett uppsving nu var korruptionen, som ökade explosionsartat. Ändå gjordes ekonomiska framsteg.

Samtidigt med detta inleddes perestrojkan i Sovjet, men Kina höll utvecklingen i betydligt stramare tyglar. Ändå inträffade händelserna på Himmelska fridens torg 1989.

Det finns en rätt klar parallellitet mellan Sovjet och Kina under andra halvan av åttiotalet. I Sovjet hette det perestrojka och glasnost, i Kina reform och öppning. Bägge länderna började vädra reformer, öppna för västerländska borgerliga tankar och tillåta kontakter med utländska personer och institutioner. I Sovjet ledde det till systemets sammanbrott, i Kina sattes tydliga gränser för den utvecklingen i och med ingripandet på Himmelska fridens torg.

Myrdal ansåg att om man därmed avvärjde en rysk utveckling var det försvarbart att använda våld. (Hur mycket våld som faktiskt användes är svårbedömbart. Enligt kinesiska uppgifter användes inget våld på eller kring själva torget, däremot i utkanterna av staden. Också demonstranterna var beväpnade med tillhyggen och gav sig på soldaterna och dödade ett antal.)

Riskerna var mycket stora. På spel stod risken för ekonomiskt sammanbrott, att partiet förlorade sig ställning som sammanhållande och ledande kraft, till och med inbördeskrig och sönderfall. Vad ekonomiskt sammanbrott kunde betyda såg man några år senare i Ryssland där ekonomin halverades, en liten elit berikade sig och miljoner sjönk ner i fattigdom.

Det är först så småningom vi har börjat bli medvetna om vilken stor roll utländska faktorer har spelat i allt det där. I vår tid talar man om färgrevolutioner, detta var kanske en av de första. Det var rimligt och nödvändigt för såväl Sovjet som Kina att öppna upp, men då öppnar man också inte bara för välvilliga impulser utifrån utan också för illvilligt inflytande från krafter som vill omstörta.

Efter Himmelska fridens torg 1989 gjorde man ett reformuppehåll för att konsolidera och få folk, särskilt partimedlemmarna, att förstå varför partiledningen hade gjort som de hade gjort. Men efter några år fortsatte man med reformerna. Vi gamla vänsterstötare såg på med fascination och skräck när Kina slaktade den ena heliga kon efter den andra: folkkommunerna, barfotaläkarna, statliga industrier.

Jag minns hur arg jag blev när jag besökte Konfucius heliga berg Taishan 1990. Vi tog trappan uppför berget, flera tusen steg. Men det fanns en hiss, och vi blev upprörda över att arbetarna som bar material till ett bygge på toppen också måste ta trapporna i stället för hissen.

Myrdal riktade mest in sig på de intellektuella och byråkraterna. Han hade sett det som viktigt att dessa under kulturrevolutionen fick komma ut på landet och delta i kroppsarbete. Det var avgörande för socialismens framtid i hans ögon.

Jag ska inte gå in på de enskilda händelserna. Men tiden gick, Beijing var oigenkännligt varenda gång man kom dit. Men folk fick det ändå materiellt bättre steg för steg. Möjligheten att uttrycka sina åsikter och den konstnärliga friheten vidgades också.

Det värsta var dels behandlingen av de unga från landet, dels miljöförstörelsen. Landsbygden var överbefolkad, och överskottet på arbetskraft skulle förstås finna sysselsättning genom den industrialisering som alla var överens om var nödvändig. De kulturrevolutionära hade ansett att den industrialiseringen borde äga rum på landsbygden, genom lokala industrier i byarna som sedan skulle växa sig stora.

I och med reform- och öppningspolitiken byggdes industrierna (som ofta hade utländska ägare) i kluster med början längs kusten, och arbetskraften hämtades från byarna ute i hela landet. Men de fick inte fulla rättigheter som stadsbor utan hade mycket lägre lön, och om de fick barn kunde dessa i allmänhet inte gå i stadsskolorna. Formellt sett var de fortfarande skrivna på landsbygden, och så är det fortfarande. Dessa migrantarbetare fick slita hårt för låg lön.

Å andra sidan betydde den här politiken också att man kunde styra migrationen från land till stad. Därför finns det i stort sett ingen slum i Kina. En annan faktor, som Samir Amin såg som avgörande, är att migrantarbetarna fortfarande hade kvar sin rätt till jord att bruka i hembyn. Eftersom själva jorden var statlig och inte kunde säljas kunde inga bönder tvingas från hus och hem på grund av skuldsättning.

Den snabba ekonomiska expansionen medförde en kraftig miljöförstörelse. Från och med Xi Jinpings makttillträde började man ägna större uppmärksamhet åt miljöfrågor, och idag är det en av de viktigaste prioriteringarna, även om Kina fortfarande är världens största utsläppsland (som land men inte per invånare).

Var står då Kina idag?

Ekonomiskt sett är landet idag världsmakt nummer två, på väg att bli nummer ett. Politiskt har man arbetat hårt i ett antal år för att bygga upp allianser inom Globala syd, öka det ekonomiska och politiska samarbetet med det yttersta målet att bryta USA:s och Triadens världsherravälde.

Samtidigt fortsätter man att bygga upp Kina. Målet för år 2021 var att avskaffa den extrema fattigdomen, vilket lyckades. Målet för 2049 är att skapa ett modernt socialistiskt land som är blomstrande, starkt, demokratiskt, kulturellt utvecklat och harmoniskt. Inte att nå västs levnadsstandard, det menar man är omöjligt med tanke på jordens begränsade resurser.

Socialistiskt eller inte?

Och så tiotusenkronorsfrågan: är Kina ett socialistiskt land eller inte? Jag läste nyligen en artikel, en insändare på Pål Steigans hemsida, som tog upp ett antal kriterier från Lenin: arbetarmakt, strejkrätt, yttrandefrihet och så vidare, och fann att Kina nog inte uppfyllde kriterierna. Och han hade nog rätt på många punkter – dock inte i allt, för det här med demokrati har betydligt fler sidor än vi här i väst riktigt förstår.

Men socialismen är ingen checklista där man prickar av, och när man har tillräckligt många poäng förklaras man vara ett äkta socialistiskt land. Det är en väg, och några av de första stegen på den vägen är att utvecklas ekonomiskt, tekniskt och på en rad andra områden; att frigöra sig ur imperialismens grepp; och att samtidigt hjälpa andra länder att göra detsamma.

Faktum är att kineserna sällan talar om socialismen rakt av utan oftast om socialism med kinesiska särdrag. Och man betonar att detta att bygga socialismen är en process, en lång process som pågår över hela världen. Kina självt befinner sig bara på "socialismens förberedande stadium". Därför har ingen rätt att diktera vilken väg som är den rätta, varje land har rätt att självt bestämma sin väg. I det avseendet påminner Kinas inställning om Samir Amins. I sin bok om Ryssland och oktoberrevolutionen och lärdomarna av den (*Russia and the Long Transition from Capitalism to Socialism*) talar han om "den långa övergången från världskapitalism till världssocialism".

Det är intressant att jämföra tankarna bakom "socialismens förberedande stadium" med Mao Zedongs teser om nydemokrati som han lade fram på fyrtiotalet. Han menade att ett fattigt och efterblivet land som Kina inte direkt kunde skapa ett socialistiskt samhälle där proletariatet ensamt var den drivande klassen, utan först måste bygga upp landet genom ett samarbete mellan de fyra "patriotiska klasserna": proletariatet, bönderna, småbourgeoisin och den nationella bourgeoisin, men under proletariatets och kommunistiska partiets ledning. Också idag under socialismens förberedande stadium tar man hjälp av borgerliga skikt för att bygga upp landet, samtidigt som partiet garanterar proletariatets ledning.

Mao Zedong säger också på ett ställe (i den lilla röda) att socialismen omfattar ett långt historiskt skede och att klasskampen under den tiden ständigt fortsätter och faran för ett återfall till kapitalismen finns kvar.

Så socialismen är ett långt projekt. Och det är ett världsprojekt. När bolsjevikerna och Stalin formulerade sina teser om socialism i ett land betonade de att det var av nödvång – det gällde att bevara socialismen i Sovjet tills resten av världen hann med. Och det innefattar också ekonomisk utveckling plus kulturell, social och vetenskaplig-teknisk utveckling. Kina måste erövra frontlinjerna inom vetenskap och teknik, annars kan socialismen inte överleva.

Samir Amin säger också att om man accepterar denna syn på den långa övergången måste det omedelbara steget bli att möta de utmaningar som vi alla står inför: bygga upp en multipolär värld som möjliggör en maximal utveckling för de antisystemiska krafterna. Det är väl det jag tycker Kina håller på med nu.

Kommer Kina då någon gång att gå tillbaka till de socialistiska principer man en gång släppte? Nej, det kan man förstås inte, Kina är idag ett annat land. Man kan inte plocka upp bollen där man en gång släppte den, för den ligger inte där längre. Men kommer man att gå vidare med socialistiska reformer i framtiden? Det vet man ju inte. Det beror på styrkeförhållandena i Kina och i världen då. Kanske kommer ett annat land att bli spjutspets i den globala övergången till socialismen. Kanske Indien?

Idag står Kina och världen inför en brytpunkt, eller flera: förhållandet till USA och till Globala syd, miljökrisen, frågan om Kinas utvecklingsväg i framtiden.

Först den ekonomiska utvecklingen. Från 1980 till 2020 ökade Kinas produktion nittio gånger. Men det byggde på tillförsel av enorma mängder resurser, investeringar och arbetskraft. Kina konsumerar idag hälften av jordens resurser – kol, olja, järn – vilket är ohållbart. Det ledde också till en svår miljöförstöring som man nu håller på med att reparera. Denna utveckling skedde under en tid av snabb befolkningsökning, då det fanns gott om billig arbetskraft.

I framtiden kommer befolkningen att minska. Dessutom producerade man främst för export. 2006 utgjorde utrikeshandeln 71 procent av BNP. Det gav en snabb kapitaluppbyggnad. Idag siktar man på "dual circulation", dvs man producerar både för den inhemska marknaden och för världsmarknaden, och den inhemska marknaden är viktigast. (Nu skulle man tro att Kina har tvingats till detta på grund av USA:s sanktioner, men det är fel, den här omorienteringen har hållit på längre än så.)

Befolkningen minskar och man kan inte fortsätta att använda hälften av jordens tillgångar. Det nya slagordet är "new quality productivity". Produktiviteten måste höjas, idag är den hälften av västs. Man måste satsa på den nya industriella revolutionen med intelligent teknik, dvs AI. Och Kina är på god väg, det ser man på en rad olika siffror i statistiken.

Målet är att nå medelinkomstländernas nivå 2035, och för det behövs en BNP-ökning på fem procent om året. Målet för 2050 anges inte i ekonomiska termer, klokt nog. Att nå de rika ländernas ekonomiska nivå går inte. I stället anges utvecklingsnivån som "ett stort och modernt socialistiskt land som är blomstrande, starkt, demokratiskt, kulturellt utvecklat, harmoniskt och vackert".

Internationellt sett har Kina redan en stark ställning eftersom landet är den största handelspartnern till de flesta länder i världen. Förhållandet till i-världen (USA och Västeuropa) är komplicerad eftersom Kina från början satsade hårt på att få i-världen som exportmarknad, få in investeringar från i-världen och skaffa sig så mycket tekniskt

kunnande som möjligt från i-världen. Det var nödvändigt och har varit till stor nytta. Idag blir det svårare. USA riktar in sig på handelskrig och håller hårdare än förr i sina tekniska kunskaper, patent och uppfinningar. Chipkriget är ett exempel.

Kina klarar sig bra ändå eftersom den tekniska utbildningen i Kina nu håller världsklass: man kan konkurrera i fråga om produkters kvalitet, överträffar Globala nord i fråga om vetenskapsmäns och ingenjörers antal och kvalitet och har redan gått om Globala nord på vissa områden (solpaneler, elbilar, mobiltelefoner, elöverföring).

USA för handelskrig sedan Trumps dagar, och de sticker inte under stol med vad syftet är: att hindra Kina från att komma i kapp. Också i Västeuropa har regeringar och massmedier följt efter och börjat inte en negativ hållning Kina – även om näringslivet till stor del vill behålla goda och vinstgivande förbindelser.

Militärt har USA flyttat allt fler stridskrafter till Östasien – i enlighet med den ”pivot to Asia” som påbörjades under Obamas tid. USA:s stödjepunkter i Östasien är Sydkorea, Japan, Filippinerna och Thailand. Enligt Wikipedia finns det 375 000 man i Indo-Pacific Command (luft-, land- och sjöstridskrafter). Sedan finns Aukus som är ett samarbete mellan USA, England och Australien, och The Quad som består av Australien, Japan, Indien och USA. Kina har förstås rustat upp kraftigt särskilt sedan *Pivot to Asia* lanserades.

Vapenskramet är förstås bara en fasad för den ekonomiska konkurrensen. Och USA:s rädsla för Kinas ekonomiska framgångar hänger nära samman med utvecklingen inom Globala syd, som förstås också hänger nära samman med Kinas utveckling men också är en utveckling i sin egen rätt.

Länderna i Globala syd utvecklas nu snabbare än det imperialistiska centrum som nu stagnerar. Enligt en beräkning jag såg (från PwC) kommer USA:s BNP enligt PPP att minska från 16 till 12 procent av världens samlade BNP, och EU:s från 15 till 9, medan Kinas går upp från 18 till 20 och Indiens från 7 till 15, allt under åren 2016 till 2050.

När Xi Jinping kom till makten 2013 hände flera saker. En var att kampen mot korruptionen skärptes. En annan var att miljöfrågorna fick en mycket mer central roll. En tredje var Belt and Road-initiativet som man kan se på flera olika sätt som kanske alla har en del sanning. Dels ett sätt att göra förnuftigt bruk av Kinas enorma kapitalöverskott och dels ett sätt att avyttra kinesiska varor. Men särskilt ett sätt att förbättra kommunikationslederna och infrastrukturen inom Globala syd – i början talade man främst om transportvägar mellan Kina och Europa, men idag när 140 länder har anslutit sig, det vill säga nästan alla utvecklingsländer, är det frågan om att förbättra Globala syds ställning i världen.

Ändå är det bara de senaste åren som Kinas handel med Globala syd har blivit större än med Globala nord. En annan mekanism där Kina spelar en viktig roll är Brics, från början en diskussionsgrupp men nu till stor del ett verktyg för att ändra spelreglerna i

världsekonomin – bland annat att få bort dollarns hegemoni och att bygga en ny bank som minskar de fattiga ländernas skuldberg.

***

Lennart Lundberg 2024